

Om kommunikation

AV AUGUSTINE GÄRTNER ASK

1. Semiotik
2. Kommunikativa situationer
3. Denotation och konnotation
4. Intertextualitet
5. Överföringsmodell för kommunikation
6. Interaktionsinriktade teorier om kommunikation
7. Det goda offentliga samtalet

JANUARI 2005

SEMIOTIK - LÄRAN OM OLIKA TECKENSYSTEM

Den amerikanske filosofen Charles Sanders Peirce (1839-1914) och den schweiziske lingvisten Ferdinand de Saussure (1857-1913), räknas som semiotikens grundare (Elert/Wennerberg 2004). Semiotik är det systematiska studiet av tecken och deras sätt att fungera. Det centrala i detta synsätt är tecknet, utifrån vilket tre huvudområden studeras: 1) själva tecknet 2) de koder och system i vilka tecken organiseras 3) den kultur inom vilken dessa koder och tecken arbetar (Fiske 2000:61).

Det handlar om en helhetssyn, där inte enbart tecknet studeras utan även hur tecken och koder används och hanteras i olika kulturer och subkulturer. Genom semiotiken förklaras och klassificeras dessa tecken. Nedan förklaras och diskuteras kortfattat vad som utmärker Peirces och Saussures teorier.

Peirce (P.) - betydelsen i det strukturella förhållandet mellan tecken, människor och objekt

Enligt P. har tecknet, vad det betecknar, d v s objektet och dess användare, m a o interpretanten ett nära samband till varandra och de kan enbart förstås i relation till varandra. Interpretanten är inte tecknets användare, utan den egentliga betecknande effekten, d v s en mental föreställning som skapats både av tecknet och av användarens erfarenhet av objektet. Gränserna sätts av sociala konventioner, och variationen inom dessa är en fråga om sociala och psykologiska skillnader mellan användarna. P. var främst intresserad av en persons förståelse av sina erfarenheter och av omvärlden (Fiske 2000:62 f).

Samtidigt faller P:s teori, om personen som teorin ska tillämpas på inte har erfarenhet. Och tar man en person som kommer från en helt annan kultur får tecknet en helt annan innebörd. Ett exempel kan tas från filmen "We were soldiers". Några soldatfruar samlas och en nyinflyttad kvinna uttrycker sin förvåning över att det vid tvättomaten står "Whites only". Enligt henne innebär detta att man bara får tvätta vita plagg och inte, dess egentliga betydelse, att färgade personer ej har tillträde till lokalen. Tecknet får därmed en helt annan betydelse än den avsedda, beroende på tolkarens kulturella bakgrund och erfarenheter.

Saussure (S.) - tecknets mentala föreställning

S. menar att tecknet består av dess fysiska form samt en därmed förknippad mental föreställning, och att denna föreställning i sin tur är en uppfattning om extern verklighet. Tecknet hänför sig till verkligheten enbart genom användarens föreställningar (Fiske 2000:63). S:s modell riktar uppmärksamheten mer direkt på själva tecknet. Tecknet är ett fysiskt föremål med en betydelse, bestående av en betecknande och en betecknad. Det betecknande är tecknets utseende såsom vi uppfattar det, markeringen på ett papper eller ljud i luften, medan det betecknade är den mentala föreställning till vilken det hänvisar. Denna mentala föreställning - en extern verklighet eller betydelse - är i stort sett gemensam för alla medlemmar i en kultur som använder samma språk (Ibid 2000:66). Det betecknade är alltså konstruerat och bestämt av den kultur eller subkultur vi tillhör.

I o m att man lägger in tecknets betydelse till ett sammanhang tillför man tecknet ett "värde", d v s använder man ett slanguttryck som "fet" betyder detta stor eller mycket t ex fet lön – fetlack etc. MTV har skapat ett ungdomsspråk, där t ex "fat" (på engelska) inte enbart används i sin rätta betydelse, d v s fet eller stor utan också i samband med att något är häftigt, eller t o m vackert. "She's fat = She's cool and sexy". Tecknet har därmed en kulturellt baserad betydelse i språkanvändningen beroende på vilket subkultur man tillhör.

Likheter och olikheter - kan ses mellan P:s och S:s teorier. Ur likheterna kan man skissa på en gemensam modell där man vid sidan om varandra sätter in: tecken/det betecknande, interpretant/det betecknade, samt objekt/extern verklighet. Men även olikheter kan utläsas inte minst med hänseende till teoretikernas personliga bakgrund. Här kan man främst peka på S:s intresse för hur tecken relateras till andra tecken, istället för hur P. relaterar tecken till objekt.

KOMMUNIKATIVA SITUATIONER

All kommunikation inbegriper tecken och koder. Tecken är konstruktioner eller handlingar som hänvisar till något annat än sig själva, de är betecknande konstruktioner. Koder är systemen i vilka tecken organiseras och som bestämmer hur tecken kan relateras till varandra. Dessa system styrs av regler som medlemmar i ett samhälle har godkänt. Det innebär att studiet av koder ofta betonar kommunikationens sociala dimension (Fiske 2000:91 f). Genom det gemensamma bruket av koder kan olika kulturer både skapa samförstånd och kommunicera inom och emellan varandra. För att detta skall fungera är förutsättningen att de involverade delar en gemensam förståelse för de tecken och koder som används. Nedan ges exempel på kommunikativa situationer och på vilket sätt koder får betydelse i dessa situationer.

Kroppsspråk och gester - hör enligt Dimbleby (1999:54 f) till en ickeverbal kommunikation, och han anger teckenspråket för döva som en kod och ett fullständigt gestspråk. Mitt exempel visar hur koder i gester kan variera beroende på kulturella skillnader. Följande situation utspelade sig i Mumbai/Indien vid en presentation inför 300 högt utbildade ingenjörer och ministrar. Det var föredragshållarens första engelska presentation i Indien, och efter en stund in i det två timmar långa föredraget noterade han att åhörarna började anteckna, samtidigt som de samtalade lågt sinsemellan och då och då skakade på huvudet. Efter några minuter, frågade han om åhörarna förstod honom eller inte. Några personer han hörde sa "yes", medan nästan samtliga skakade på huvudet. Lite osäker över situationen, förenklade han sitt föredrag. Efter presentationen kom nästan alla fram för att byta visitkort och tacka för det utmärkta föredraget. En person uttryckte att han lyckats förklara ett komplicerat tekniskt system så att t o m ett barn kunde förstå det, medan ett flertal personer runt omkring glatt skakade på huvudet. I samband med detta visade det sig att ett indiskt skakande på huvudet är ett jakande tecken som påminner om ett europeiskt nekande tecken. Ett indiskt nej är en kort nick uppåt, som av en europeé lätt kan misstolkas som ett jakande nickande.

Detta är ett exempel på sociala koder som man snabbt kan anpassa sig till, under förutsättning att man är lyhörd för kulturella skillnader i kroppsspråk och gester. Däremot finns det kommunikativa situationer som kan ställa till problem om man inte till fullo behärskar en vedertagen kod, och dessutom har problem att bruka och tolka koden.

Språket - ter sig för varje svensk som en helt naturlig företeelse. Enligt Dimbleby (1999:282) är språket en primär kod. Jag ser däremot ett kommunikativt problem som är en realitet för många svenskar och som begränsar deras kapacitet att kommunicera. I tal kan man genom kommunikationens gång förtydliga tills avsedd förståelse är nådd. I skrift däremot, kan problem uppstå, hur tydligt kodningen än görs. Idag finns enligt Svenska dyslexistiftelsen (Kulturrådet 2004) mellan 300 000-500 000 vuxna dyslektiker som har betydande läs och skrivsvårigheter. Detta innebär att 5-8 % av den vuxna svenska befolkningen har problem med det svenska språket i samband med kodning och/eller avkodning. En så vardaglig kommunikativ situation som att läsa en tidtabell, kan bli ett oöverkomligt hinder. Samhället är idag till stor del uppbyggt på att kommunikationen ska fungera via den konventionella kanal som Internet kommit att utgöra, inte minst i samband med myndighetsinformation. Men det är först i samband med visionen kring 24-timmarsmyndigheten, och dess mål att myndighetsinformation via Internet skall vara tillgänglig för alla, som olika typer av hjälpmedel börjar att tillhandahållas. Koder har också skapats för användning i detta medium, t ex hur man på bästa sätt skall skriva för webben och speciell programvara finns för att konstruera texter som lättare kan förstås av dyslektiker.

DENOTATION OCH KONNOTATION

Denotation och konnotation är termer inom semiotiken, vilka konstruerades av fransmannen Roland Barthe (1915-1980). Teorin baseras på föreställningen om två ordningar av beteckning eller betydelseplan, d v s:

Denotation som avser tecknets förnuftiga och uppenbara betydelse (Fiske 2000:118). Eller som Dimbleby (1999:280) uttrycker det, kan ett tecken denotera en allmänt omfattad, grundläggande mening inom en kultur.

Konnotation som beskriver det samspel som sker när tecknet möter användarens uppfattningar eller känslor, samt de värderingar som gäller i en kultur (Fiske 2000, s. 118). Medan Dimbleby (1999, s. 280) menar att ett tecken konnoterar bredare personliga och kulturella associationer.

Enligt Dimbleby (1999:280) kan det som en sändare menar med sina tecken skilja sig från det som mottagaren förstår av de mottagna tecknen. Nedan ger jag exempel på betydelsen och bibetydelsen av några tecken:

Denotationen av HUND är ett domesticerat djur av släktet canis.
Konnotationen är i västvärlden ett vanligt förekommande sällskapsdjur och en familjemedlem.
Konnotationen i Thailand kan däremot vara ett vanligt förekommande slaktdjur.

Denotationen av BIBELN är en bok.
Konnotationen hos en kristen är ett rättesnöre och en samling levnads- och trosregler.
Konnotationen hos en ateist är en samling skrönor och legender som har en alltför stor påverkan på dagens samhälle.

Den grundläggande betydelsen är alltså den uppenbara och grundläggande betydelsen, medan användarens uppfattning och känsla kring betydelsen varierar utifrån personliga, kulturella erfarenheter. Men i båda mina exempel kan man peka på att inte minst konnotationen kan förändras genom tiden och i takt med att samhället förändras.

INTERTEXTUALITET

Enligt NE (1992:521) är intertextualitet en litteraturteoretisk term som innebär att ingen text står isolerad, utan ingår i ett nät av relationer till andra texter. Termen gäller inte bara för litteraturstudier utan även vid studier av andra kulturella former och genrer som t ex film, populärkultur, reklam och nya kulturella distributionsformer som nätbunden hypertext (Hallberg & Andersson 2004).

Intertextualitet i ett samband

För att förklara begreppet intertextualitet vill jag försöka visa på sambandet mellan begreppen kontext - intertextualitet - rekontextualitet, som det behandlas av Per Linell i ”Interaktionen i samtal - en teoretisk bakgrund”. Linell (1998:24) menar att förhållandet i bl a nyhetsrapportering inte har att göra med enstaka samtal eller texter, utan att många enheter bildar kedjor över tiden.

Kontext är en grundtes i kommunikationsteorin vilken enligt Per Linell (1998:21) innebär att ingen text, inget samtal och ingen debatt kan förstås löst från sitt sammanhang. Linell (1998:34) intresserar sig för intertextuella rekontextualiseringar, d v s relationer och förflyttningar mellan olika texter och samtal. Han pekar på att rekontextualisering, d v s förflyttningen av budskap från ett text- eller samtalssammanhang till ett annat, ofta innebär en selektion och en ny vinkling, vilket medför att de citerades utsagor förvanskas eller omredigeras. Just genom att budskapet sätts in i nya kontexter kan det ses i nya perspektiv, t ex kan något som haft en bakgrundsroll komma i förgrunden och tvärt om (Ibid1998:38).

För att förstå hur intertextuella kedjor fungerar, analyseras både den citerade och den citerande texten i sin kontext. Man kan analysera kedjan av olika kommunikationshändelser i en viss fråga. Och man kan närma sig det intertextuella genom att studera enskilda texter/samtal och försöka urskilja olika influenser, identiteter, uttryck och tankesätt som härrör från olika tidigare texter och kontexter (Ibid 1998:34). Intertextualitet kan gälla olika nivåer i kommunikationen: relationen mellan olika specifika, enskilda texter, utsagor och samtal, dels allmän påverkan mellan kommunikativa genrer eller från en samhällssektors språkbruk och tankesätt till en annans (Ibid1998:37).

Ett exempel

I en intervju 041219 med Dennis Bederoff, tf direktör Turistdelegationen, utgjorde följande text underlaget:

Turistnäringen börjar bli stor och det är dags att integrera det turistiska främjandet i den generella näringspolitiken på ett mer offensivt sätt. Sedan Turistdelegationen började sin verksamhet för 10 år har sysselsättningen i turistnäringen ökat med 34% jmf med en ökning i riket på 6% under samma tid. Genom bl a vårt fokus på turistnäringen, snarare än på turism har många regioner identifierat turistnäringen som den basnäring den faktiskt är. Turistdelegationen läggs ner som en konsekvens av detta, inte för att vi gjort ett dåligt jobb, utan för att vi har gjort ett bra jobb. Frågan är nu mogen att växlas upp till mera generella perspektiv.

I Svenska Dagbladet kunde man 041220 läsa (utdrag):

Dennis Bederoff, tillförordnad direktör på Turist-delegationen ser positivt på nedläggningen: - När Turistdelegationen startade för tio år sedan var målet att få andra näringar att börja arbeta med turistfrågor. Det tycker jag att vi har lyckats med nu. Vi har gjort vårt, säger han.

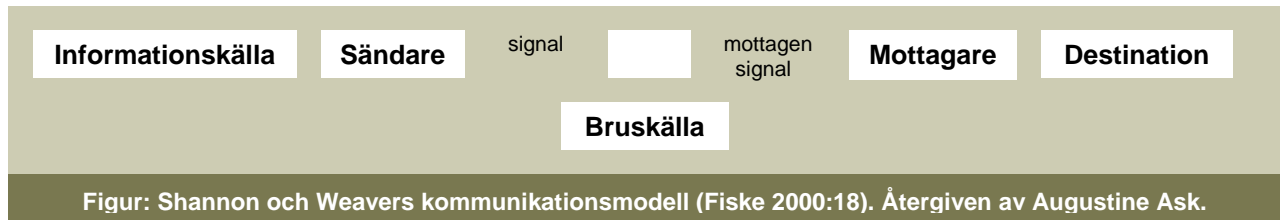
Utifrån Svenska Dagbladets artikel skrev Dagens Industri 041222, följande notis:

Dennis Bederoff, chef för Turistdelegationen, är nöjd med att han förlorar jobbet. Enligt regeringens turismproposition ska Nutek ta över de näringspolitiska sidorna av turismen. - Det är bra och ett tecken på att svensk turism blivit mer mogen, när turismen integreras i övriga näringspolitiken, säger D.B.

Exemplet visar den intertextuella kedjan, där ett citat tas ur sitt sammanhang, och där intervjupersonens ”vägda ord” tolkas av journalisten, som därmed återger ett annat perspektiv.

ÖVERFÖRINGSMODELLEN FÖR KOMMUNIKATION

Shannon & Weavers (1949) - Lasswell (1948) - Gerbners (1956) är några som haft stort inflytande på hur man beaktat information och kommunikation. Processkolans linjära modeller för kommunikation betonar, enligt Fiske (2000:60), kommunikationsprocessen. Den grundläggande förutsättningen är att kommunikation är överföring av ett meddelande från A till B, vilket innebär att modellerna inriktar sig på medium, kanal, sändare, mottagare, brus och eventuellt feedback. Modellkonstruktion är värdefull och nödvändig, som en bas för strukturering av ett program för studier eller forskning (Ibid 2000:58). Kommunikation är alltså en process, och denna process kan brytas ner i delar som hjälper till att förklara vad som händer, hur och varför (Dimbleby 1999:29)

Med Shannons och Weavers kommunikationsmodell som grund

Shannon och Weaver vars grundläggande kommunikationsmodell från 1949 lockat till sig många efterföljare, presenterar kommunikation som en enkel och linjär process (Fiske 2000:18):

- Shannon och Weaver, identifierar tre problemnivåer vid kommunikationsstudier: Nivå A (tekniska problem) – Hur exakt kan kommunikationssymboler överföras? Nivå B (semantiska problem) – Hur noggrant uttrycker de överförda symbolerna den önskade betydelsen? Nivå C (effektivitets problem) – Hur effektivt påverkar den mottagna betydelsen beteendet på önskat sätt? (Fiske 2000:18) Shannon och Weaver visar hur redundans, dvs det som är förutsägbart och konventionellt i ett meddelande, underlättar avkodningens noggrannhet och utgör en kontroll som gör det möjligt att upptäcka felaktigheter, och bidrar till att undanröja en störd kanals brister. Fiske nämner som exempel annonsörer som utformar ett enkelt, upprepat och förutsägbart meddelande (Ibid 2000:23 f). Jag tänker då direkt på Gevalias ”oväntat besök”, och det sätt som Viking Line enbart använder delar av sin logotyp i sin reklam.
- Merparten av medieforskningen har följt Lasswells modell. Arbeten om institutioner och deras processer, om kommunikationsproducenter samt om publiken och hur den påverkas, är tydligt härledda från en processbaserad, linjär modell (Fiske 2000:49). Denna modell skulle jag kunna tänka mig använda i samband med kommunikationsstudier kring ett internationellt projekt där projektets framgång beror på att rätt information, sänds till rätt personer, vid rätt tidpunkt.
- Gerbers modell lyfter fram begreppet tillgång till kommunikationsmedia och kanaler. Vilka som har tillgång till massmedia är en fråga i debatten om förhållandet mellan television och samhälle (Fiske 2000:43). Begreppet tillgänglighet lyfts fram i ett exempel på hur viktig etermedias utveckling varit för tillgängligheten och för att även icke läskunniga skulle få del av information (Ibid 2000:45). Modellen skulle också kunna användas i samband med ett resonemang kring dagens problematik i samband med tillgång och tillgänglighet vid Internetbaserad information.

Överföringsmodellen används fortfarande, inom många olika discipliner. Tex menar Philip Kotler (1994:597) att marknadsförare behöver förstå hur kommunikation fungerar effektivt, varvid han illustrerar kommunikationsprocessen med en modell liknande Shannon och Weavers. Överföringsmodellen belyser, enligt Linell (1999:363) den riktade kommunikationen från talare till adressat, den beskriver teknisk signalöverföring, och den kan användas för att beskriva dokumentspridning i organisationer. Överföringsmodellen fångar en del väsentliga drag hos vissa kommunikationsformer, men den har även många svaga sidor (Ibid1982:2).

INTERAKTIONSDIRIGTERADE TEORIER OM KOMMUNIKATION

Tidigare tog jag upp exempel på hur processkolans linjära modeller för kommunikation som skapats av bl a Shannon & Weavers (1949) – Lasswell (1948) – Gerbners (1956) haft inflytande på hur man beaktat information och kommunikation. Deras modeller betonar, enligt Fiske (2000:60), kommunikationsprocessen. Den grundläggande förutsättningen är att kommunikation är överföring av ett meddelande från A till B, vilket innebär att modellerna inriktar sig på medium, kanal, sändare, mottagare och brus. Överföringsmodellen fångar en del väsentliga drag hos vissa kommunikationsformer, men har även många svaga sidor. Enligt Linell (1982:2) fungerar den knappast som modell för det komplicerade samspelet mellan människor som på olika sätt direktkommunicerar med varandra. En av bristerna är att överföringsmodellen inte tar hänsyn till bl a tolkningar i samband med kommunikation.

När Shannon och Weaver presenterade sin modell, fanns inte så många kommunikationskanaler, och de inriktade sig själva på telefonkablar och radiovågor. Sedan dess har antalet kommunikationskanaler ökat i takt med att tekniken har utvecklats. I samband med denna tekniska utveckling och utvecklingen av synen på information och kommunikation, har även teorier kring kommunikation utvecklats och framförallt blivit mer interaktionsinriktade.

Redan kring mitten av 1950-talet började modellkonstruktionen att även innefatta kommunikationens roll i samhället och ett socialt perspektiv. Här kan man lyfta fram Newcombs (1953) och Westleys och Macleans (1957) modeller som båda, dock på ett något bristfälligt sätt, börjar att se till hur feedback, dvs återkoppling spelar in i kommunikationsprocessen (Fiske 2000:49 f).

Enligt Dumbleby (1999:43 f) visar utbytesmodeller att kommunikation är en dubbelriktad process, till vilken infogas tolkningen av budskapet. Kontextuella modeller tillfogar dessutom dimensionen situation eller omgivning, som pekar på att sammanhanget alltid påverkar kommunikationshandlingen. Även termen feedback visar att kommunikationen är dubbelriktad.

Dynamiska processer och interaktion

Per Linell (1999:359 f) pekar på att utvecklingen under de senaste 10-15 åren har lett till att många forskningsinstanser närmar sig varandra, mot en gemensam uppfattning om vad kommunikation är:

- Kommunikation består i dynamiska processer och praktiker, interaktioner mellan två eller flera individer eller system. Två huvudgrupper finns: direkta processer mellan aktörer i tid och rum - i realtid och gemensam situation, förda genom t ex talspråk, och processer som medieras mellan aktörer genom artefakter, t ex böcker, bilder, datorstödd information - ofta ej i realtid, med skilda produktions- och perceptionssituationer.
- Dynamiken i dessa praktiker, handlingar och samhandlingar, innebär att mening skapas, återskapas, överföres, förhandlas, modifieras, förändras, förvaltas, institutionaliseras etc.
- Meningsskapandet sker inte bara i interaktionen mellan olika människor/aktörer utan också i ett slags dialog mellan människor och omgivande kontexter, i aktörers aktiva användande av kontextuella resurser. Dessa kontextuella resurser innefattar bl a olika slags artefakter, och kulturella bakgrundkunskaper om den fysiska och sociala omvärlden, om verksamheter, sociala roller och identiteter, institutioner, samhällssektorer, etniska kulturer, professioner etc. Sådana resurser kan vara relativt stabila, men de är inte statiska utan görs relevanta och förhandlas i kommunikationssituationen.

Människor kommunicerar med varandra på många olika sätt och under skilda villkor. Därför behövs en mångfald av modeller och perspektiv i teorierna som är tillämpliga på olika typer av kommunikation och på olika stadier av kommunikationsprocessen (Linell 1982:8).

Interaktionsinriktade teorier ur ett forskarperspektiv

Det finns naturligtvis många olika anledningar till varför man som forskare inom ämnesområdet Teknik-Design-Kommunikation (TDK) kan vara intresserad av att anlägga ett interaktionsinriktat perspektiv. Utifrån mitt teoretiska resonemang på föregående sida vill jag nämna några exempel:

Informationsutbud, brus och feedback - Idag är information en färskvara jämfört med hur informationen hanterades i processkolans linjära modeller för 55 år sedan. När överföringsmodellen utvecklades hade man fortfarande radio, tidningar och journalfilm som de snabbaste kommunikationskanalerna. Dagens informationsbärande teknik har förkortat vägen och tiden mellan sändare och mottagare, samtidigt som den kontinuerligt ökande mängden information försvårar sändningen av och sökandet efter information. En anledning till att forskarinstanser närmast sig varandra i sin uppfattning om vad kommunikation är, och att denna bör studeras ur ett mer interaktionsinriktat perspektiv, kan vara det sätt som tillgången till information har ökat under de senaste 10-15 åren. I samband med det enorma informationsutbud, inte minst via Internet och andra digitala medier, har även bruset ökat. Idag är bruskillan betydligt större än förr, och bruset består inte enbart av mängden "oviktig information" utan även av brus i form av liknande information, som ändå inte är "den rätta". Är inte kommunikatorens målgrupp speciellt avgränsad, finns risken att meddelandet försvinner i mängden och i bruset. Som forskare är det då viktigt att se hur kommunikationen förs och vad som distraherar kommunikationen. Feedback blir mycket viktig i sammanhanget. Genom att anta ett interaktionsinriktat perspektiv och som informationssändare och även informationssökare kan man möjligen kringgå problemet, istället för att enbart notera det.

Tvärvetenskapligt samarbete - Forskningsområdet Teknik-Design-Kommunikation (TDK) har en tvärvetenskaplig inriktning. Som forskare inom området bör man ställa sig frågor som berör teknikutvecklingen, kunskapen om och kommunikationen kring den teknik som ökar möjligheten att kommunicera, och verka i ett samhälle som alltmer inriktas på tekniken som "kommunikationsbärare". Det gäller att vara lyhörd för hur nya kommunikationskanaler utvecklas, och hur verktyg för kommunikation på bästa sätt kan designas och nyttjas. Som forskare utgör analys utifrån olika teorier och med hjälp av olika metoder en grundläggande del av arbetet. Inom området TDK, som genom sin samhällsinriktning berörs av så många olika forskningsdiscipliner, är det av stor vikt att forskaren iakttar en öppenhet och förståelse för andra områden. Jag skulle vilja påstå att teknikutvecklingen tillsammans med globaliseringen och samhällets nya kommunikationskanaler innebär att även forskningsdisciplinerna närmast sig varandra.

Som samhällsvetare och i min yrkesroll som granskare av forskningsprojekt inom olika discipliner (med turistisk inriktning) har jag många gånger ställt mig frågande till att forskarvärlden ej samarbetar mer över gränserna. Under de senaste åren har jag dock börjat skönja en förändring och framför allt en öppnare attityd, inte minst mellan yngre forskare. Ofta har en gemensam teknik, som Internet, agerat som länk och förenat olika discipliner. En tekniker kan t ex samarbeta med en turismforskare och beteendevetare för att få till stånd ett projekt som använder Internet som kommunikationskanal. I denna typ av samarbete är interaktionen viktig, dels mellan forskarna, men även för att skapa det verktyg som krävs för att inleda och fördjupa interaktion mellan forskare, informationsproducenten/sändaren och informationskonsumenten/mottagaren.

Samtidigt är det tvärvetenskapliga perspektivet på interaktionsinriktad kommunikation inte enbart viktigt inom forskarvärlden, utan även i samband med kommunikation över gränserna i organisationer, i nätverk, och i interaktionen mellan stat och företag, samt mellan stat och individ.

Tolkning vid interaktion - Människan interagerar och kommunicerar genom tecken och koder. Hela samhället, som det ser ut idag, är uppbyggt genom den av människan skapade kommunikationstekniken och kanalerna. Det handlar alltså inte längre enbart om en ensidig kommunikation, d v s informationsöverföring, utan till stor del om interaktion mellan olika parter.

En viktig del i interaktionsinriktade teorier är tolkningen av budskapet. Tolkar mottagaren meddelandet på rätt sätt? Som sändare förväntar man sig feedback, av vilken man kan utläsa om mottagaren tolkat informationen på "rätt sätt". Interaktionsmomentet innebär därmed att man har möjlighet att anpassa informationen eller kommunikationen efter mottagaren. För att nå en hel population, måste man kanske sända ut information i flera olika versioner. Så har bl a gjorts i varningstexten på cigarettpaket. Som forskare inom området TDK bör man därmed även vara uppmärksam på hur individen fungerar i ett socialt sammanhang, d v s symbolisk interaktionism. Viktiga delar i symbolisk interaktionism, är enligt Trost och Levin (1999:11) definitionen av situationen – att all interaktion är social – att vi interagerar med hjälp av symboler – att människan är aktiv – att vi handlar, betar oss och befinner oss i nuet. Jag ser detta synsätt som väl applicerbart på ett interaktionsinriktat perspektiv i samband med olika kommunikationsteorier.

DET GODA OFFENTLIGA SAMTALET

Efter att ha studerat kurslitteraturen framstår den manliga dominansen bland teoretiker och debattörer och frånvaron av kvinnor i samband med nyckelbegreppen: kommunikation, kommunikationsteknik och demokrati som allt tydligare. Jag har med kurslitteraturen som utgångspunkt gjort en mycket översiktligt jämförelse och formulerat frågor utifrån kvinnors del i det goda offentliga samtalet under de senaste 100 åren. Inledningsvis ställer jag mig några frågor:

- Hör begreppen kommunikationssamhället och kommunikationsteknik till vår tid?
- Vilken roll hade/har kvinnan i det goda offentliga samtalet och i kommunikationssamhället?
- Hur förändrade nya kommunikationskanaler kvinnors möjligheter att ta del av det goda offentliga samtalet? Finns det kvinnliga och manliga arenor för kommunikation?
- Är kvinnors del i maktstrukturen, i det goda offentliga samtalet, i det demokratiska samhället och i utvecklingen av kommunikationstekniken en utbildningsfråga? Hänger kunskap och makt ihop?
- Globaliserar eller fragmentariserar kommunikationstekniken?

Kommunikationssamhället förr och nu

Under andra delen av 1920-talet debatterades att kommunikationen mellan människor skulle bli viktigare, rikare och mer intensiv och att de nya kommunikationsteknikerna i form av radio, film, bilen, flyget, världstelefonnätet och atlantångarna var förutsättningen för en kommunikationsrevolution. Denna revolution uppfattades som, och var, ett led i den demokratiska omvandlingen (Kylhammar & Battail 2003:16 f).

Den moderna kommunikationstekniken baserad på digital teknik, med internet i spetsen, innehar en liknande position i Regeringens skrivelser idag, som telefonnätet och radion hade under 1920-talet. Och att demokratiaspekten lyfts fram genom det ökade användandet av en ”ny” kommunikationsteknik hör inte heller till vår tids nyheter.

Kvinnans roll i samhället och i det offentliga samtalet förr

Historiskt sett har kvinnan inte, i någon större utsträckning, tillhört varken makteliten eller gjort sin röst hörd på den offentliga arenan.

Kvinnans plats i ”samhället” - Karin Johannisson skriver i antologin Sekelskifte om ”Vetenskapen och kvinnan”, och om den bild som vetenskapen stödde kring sekelskiftet. Kartläggningen av kvinnokroppens struktur syftade till att illustrera kvinnans nödvändig sociala underordning. Konstitutionell svaghet, periodicitet och ett bräckligt nervsystem i kombination med reproduktionsplikt och modersplikt gjorde henne olämplig för den offentliga arenan. Hon tillhörde hemmet, inte samhället (Osvalds 1998:63).

Kvinnans forum - Trots en ofta nedvärderande bild av kvinnan, fördes sedan mitten av 1800-talet i bl a ”Tidskrift för hemmet tillegnad den svenska qvinnan” (1866) en livlig debatt kring olika typer av kvinnorelaterade frågor i samhället. I denna tidskrift kunde man t ex läsa ”Om matematik såsom undervisningsämne” och om ”Qvinnans medborgerliga rättigheter”. Fredrika-Bremer-förbundet startades 1884 vilket följdes av kvinnoklubbar och fackförbund, alla med strävan att inordna kvinnosaken i ett allmänt samhällsprogram, och 1903 bildades Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (NE 1993:590). 1921 hölls det första riksdagsvalet, där kvinnor fick delta, och därmed var Sverige det sista nordiska landet som införde kvinnlig rösträtt (NE 1993:584).

Det demokratiska genombrottet innebar att både gamla och nya arenor för offentlig kommunikation fick uppmärksamhet. Bland dessa fanns folkbiblioteken, tidningarnas

söndagsbilagor och kultursidorna, Folket i Bilds bokutgivning, arbetarrörelsens kulturengagemang, den successivt utbyggda skolan. Dessa arenor spelade stor roll för 1920-talets unga intellektuella och de tongivande samhällsanalytikerna (Kylhammar & Battail 2003:16).

Men hur många av de omnämnda intellektuella och samhällskritikerna var kvinnor? Många av dessa arenor var trots allt och traditionellt sett förbehållna män. I t ex Lions och Rotary tog beslutsfattare samhällsrelaterade beslut utanför den demokratiska arenan.

Å andra sidan spelade en kommunikationskanal en stor roll, inte minst för kvinnorna. Genom masskommunikationens och radions genombrott fick även kvinnor möjlighet att ta del av det offentliga samtalet och informationen. En direkt kommunikationskanal hade skapats rakt in i hemmet – kvinnans plats i samhället.

Språket som maktfaktor - Gjorde avsaknaden av en högre utbildning, och möjligheten att tillägna sig den inom den offentliga arenan konventionella språkkoden, att kvinnor som grupp ej togs på allvar? En samtida beskrivning av denna språkliga skillnad tas upp av Cederschiöld (1900:3 f) i hans artikel om kvinnospråk. Cederschiöld konstaterar att det vedertagna skriftspråket skapats av mannen och att kvinnor så mycket som möjligt försökte följa detta skriftspråk. Men att även den skickligaste författarinnan kan låta stilen återspegla sin äkta kvinnliga natur. Kvinnospråket återspeglas ännu tydligare i talspråket, varvid Cederschiöld (1900:30) konstaterade att det vore orimligt att låta den språkform som är den sanna för kvinnans egendomliga natur, gälla för underlägsen den språkform, som mannen utbildat åt sig.

Kvinnans roll i det offentliga samtalet idag

Trots att kvinnors roll i samhället och i det offentliga samtalet har utvecklats, återstår skillnader. Mannen som norm är fortfarande en självklarhet (Ekman 1998:8).

Kvinnan i samhället och på kommunikationsarenan - I dagens samhälle framhålls begreppen demokrati och jämlikhet. Men om och om igen påminns vi om att demokrati och jämlikhet inte är en självklarhet. Årligen följs offentliga jämställdhetsmål upp, med ibland beklämmande resultat. Samtidigt kan jag som samhällsmedborgare och myndighetsanställd konstatera att samhällsgruppen kvinnor har vunnit mark inom många områden av vårt kommunikationssamhälle. Men många håller säkert också med i mitt påstående, att det återstår mycket arbete och ibland också synsättsförändringar för att till fullo involvera samhällsgruppen kvinnor på den offentliga arenan och i maktstrukturerna. Beror svårigheten i detta på kvinnorna eller på den befintliga maktstrukturen?

Kvinnan och kommunikationstekniken - Dagens kommunikationskanaler är i huvudsak baserade på digital teknik, ett traditionellt sett och i huvudsak manligt område, vilket också framgår från SCB:s statistik inom området utbildning och forskning (050105). Den snabba teknikutvecklingen skulle därmed kunna sägas styras av män. Hur passar kvinnor in i detta sammanhang, och hur påverkar kvinnor denna utveckling? Syns de, styr de - eller anpassar de sig enbart?

Utbildning och forskning - Andelen kvinnor som studerar och forskar ökar sakta men säkert. Allt fler kvinnor, 44 % år 2003/03 jämfört med 16 % år 1977/78, tog enligt SCB:s statistik (050105) doktorsexamina. Kommer detta att påverka det goda offentliga samtalet i framtiden? Kommer kvinnor i högre utsträckning inneha maktpositioner, och göra sig hörda som teoretiker och debattörer inom området kommunikation och kommunikationsteknik?

Globalisering eller fragmentarisering

Liksom Kylhammar & Battail (2003:18) konstaterar finns det likheter mellan synen på ”det nya” kommunikationssamhället som man talade om på 1920-talet och talar om i dagens samhälle.

Förhoppningen och förväntan av en globalisering och av vad detta innebär för den enskilda individen och för samhället har sedan 1920-talet delvis realiserats med hjälp av kommunikationstekniken, och vi blickar alltså framåt.

Enligt Kylhammar & Battail (2003:20) finns det olika typer av hot mot möjligheten att ta del av, sprida och utbyta kunskap. Kvalitet i förhållande till kvantitet utgör ett intressant perspektiv. Ett hot som lyfts fram, och vilket jag vill koppla till mitt resonemang är, en accelererande fragmentisering, som enligt Kylhammar & Battail (2003:21) splittrar den rimligt sammanhållna gemenskapen som präglade det offentliga samtalet inte minst i de nordiska länderna. Kylhammar & Battail menar att den enskildes lojaliteter alltmer riktar sig till det partikulära, dvs klass, kön, etnicitet, profession etc. snarare än till det gemensamma. Istället handlar det om att övervinna och överskrida vårt ursprung och träda ur folkslaget, könet, klassen och religionen.

Det borde vara så, men jag vill ställa frågan: Varför går kommunikationssamhället mot denna fragmentiserade utveckling? Enligt Kylhammar & Battail borde världsmedborgarna i ett globalt samhälle, sammanbundet av gemensam kommunikationsteknik, se sig som "enbart människor". Men vill vi det? Förlorar vi inte vår identitet, och då delvis, vår möjlighet till att bidra till det goda offentliga samtalet med vårt individuella ställningstagande?

Kan det vara så att grupper som tidigare inte funnits representerade inom forskning, näringsliv och inom olika maktstrukturer nu börjar göra sina röster hörda. Dessa grupper noterar "sin frånvaro" i ett historiskt perspektiv och gör nu bl a genom modern kommunikationsteknik sin röst hörd. Detta leder onekligen till fragmentisering, vilket torde vara en del av den demokratiska apparaten. Det goda offentliga samtalet blir först ett sådant när den "stora grå massan" lösgör sig och visar sin mångfald – detta är demokrati!

Jag vill återkomma till mitt konstaterande av den manliga dominansen i samband med nyckelbegreppen: kommunikation, kommunikationsteknik och demokrati. Och även ta upp mitt påstående att män "äger den tekniska utvecklingen" och därmed styr kommunikationstekniken utifrån ett manligt perspektiv och inte utifrån ett "vi-perspektiv".

Kanske är det så att den enskildes lojaliteter först måste tas i beräkning och framföras innan alla kan anta ett "vi-perspektiv". Kanske är det så att t ex kvinnor med sitt ökade inflytande i samhällskommunikationen genom bl a högre utbildning även inom tekniska områden, måste bidra med sitt perspektiv till kommunikation, kommunikationstekniken och demokratin, innan samhället kan bli den enhet som Kylhammar & Battail talar om.

Ett kommunikationssamhälle för alla?

Om och om igen kan man konstatera, vilket även Kylhammar & Battail (2003:32) gjort, att teknisk utveckling, kunskap, kommunikation och makt hänger samman. Den som har kunskap och äger språket, ökar möjligheten att få tillgång till den offentliga arenan, samt ta del av och bidra till det goda offentliga samtalet. Detta faktum utesluter tyvärr stora grupper, även i dagens svenska kommunikationssamhället. Efter snart 100 års utveckling av kommunikationssamhället kan man fråga sig om detta samhälle någonsin kommer att kunna inbegripa alla?

LITTERATUR

- Cederschiöld, Gustaf** (1900). *Om kvinnospråk och andra ämnen*. Lund: C. W. K. Gleerups Förlag.
- Dagens Industri**. Onsdagen den 22 december 2004. Stockholm.
- Dimbleby, Richard & Burton, Graeme** (1999). *Kommunikation är mer än ord*. Lund: Studentlitteratur.
- Ekman, Karin** (1998). *Var så god – makt, kön och media*. Uddevalla: Bokförlaget Rabén Prisma.
- Elert, Claes-Christian**. *Saussure, Ferdinand de*. Tillgänglig på Nationalencyklopedins internetjänst: http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=301407 Hämtad 041207.
- Fiske, John** (2000). *Kommunikations teorier – en introduktion*. Borås: W & W.
- Hallberg, Peter och Andersson, Lars Gustaf**. *Intertextualitet*. Tillgängligt på Nationalencyklopedins internetjänst: http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=212675 Hämtad 041207.
- Kotler, Philip** (1994). *Marketing Management – Analysis, Planning, Implementation and Control*. 8th Ed. London: Prentice-Hall International.
- Kulturrådet**. *Funktionshinder - vad innebär det? – Dyslexi*. Tillgängligt på <http://www.kulturradet.se/index.php?pid=1159> Hämtad 041205
- Kylhammar, Martin & Battail, Jean-Francois** (2003). *På väg mot en kommunikativ demokrati?* Smedjebacken: Carlsson Bokförlag.
- Linell, Per** (1982). *Vår mångtydiga kommunikation*. Kompendium 1.
- Linell, Per** (1998). *Interaktionen i samtal – en teoretisk bakgrund*. Kompendium 1.
- Linell, Per** (1999). *Är kommunikationsvetenskapen ett ämne?* Kompendium 1.
- NE - Nationalencyklopedin** (1992). bd 9. *Intertextualitet*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- NE - Nationalencyklopedin** (1993). bd 11. *Kvinnlig rösträtt/Kvinnorörelse*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker.
- Osvalds, Erik** (red) (1998). *Sekelskjfte - Vetenskapen och kvinnan*. Lund: Historiska Media.
- SCB - Statistiska Centralbyrån**. *Ämnesområden - Utbildning och forskning*. Tillgänglig på <http://www.scb.se/> Hämtad 050105.
- Svenska Dagbladet**. Måndagen den 20 december 2004. Upplaga E3.
- Tidskrift för hemmet tillägnad den svenska qvinnan** (1866). Årgång 7. Häfte 6. Upsala.
- Trost, Jan & Levin, Irene** (1999). *Att förstå vardagen – med ett symboliskt interaktionistiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Wennerberg, Hjalmar**. *Peirce, Charles S*. Tillgänglig på Nationalencyklopedins internetjänst: http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=281236 Hämtad 041207.